

דרשת מוהר"ח ברלין

והיא דרשת שבת שובה
לרבינו חיים ברלין זצללה"ה
אשר נשא במאסקווא הבירה
בשנת תרמ"ד לערך

נכתב בקולמסו הקדוש בראשי פרקים ורמזים עמוקים
וביארתי דבריו כאשר השיגה ידי הדלה
אני
אברהם משה בלאאמו"ר רבי אהרן יהודה הלוי רוט

ער"ה תשע"ז
ירושלם

אברהם משה הלוי רוט

פארן 1 ב'

ירושלם

0527652027

דברים אחדים

לפני יותר משנה, מצאתי בגנזי זקני רבי שמחה שלמה לוינ'ל מחברת חידו"ת וסברתי שהיא של רבינו חיים ברלין זצלה"ה, [מפני שהיה כתובה בכתיבת יד דומה לכתיבת יד הגר"ח ב].

שמחתי עליה כמוצא שלל רב, גם מפני שהשתוקקתי לדובב את שפתי הגר"ח, שהיה רבו המובהק של זקנינו רבינו אריה לעווין זצ"ל, ונחשב אצלו כבן יחיד ואהוב כמוש"כ זקנינו בצוואתו. ומאחר שאין לו כיום צאצאים שמדובבים את שפתי הקדושות, סברתי שבוודאי הוא חוב קדוש לנו, 'צאצאיו הרוחניים', נכדי תלמידו המובהק, להפיץ מעיינותיו חוצה.

אמנם לבסוף התברר, שביקשתי מרגליות ומצאתי יהלומים, כי מחברת זו אינה כלל של מוהר"ח ברלין אלא של אבי זקן זקני רבי יצחק פרידמאן זצ"ל. ועדיין הייתי מצפה לקיים המצוה שחשבתי שהתחלתי לקיימה...

והנה זכיתי שנתקיים בי 'בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו', ומצאתי צילום של דרשה זו – שכנראה נשמרה אצל רבי אריה לוינ' - בין גנזי זקני רש"ש לוינ' זצ"ל.

לתועלת המעיינים השונים זה מזה בסגנונם - יש מהם האוהבים להתעמק בפענוח לשון החכמים ומליצותיה, ויש מהם המבקשים לקרוא בשפה ברורה ונעימה - הבאתי בתחילת הקונטרס את הדרשה כפי שהיא כתובה ברמזי הקצרים של מוהר"ח ב, ואח"כ בתוספת ביאור והרחבה ממני הצעיר כפי שהשיגה ידי. [ובמקומות שהסתפקתי בכוונתו כתבתי בתוך סוגריים מרובעות].

זכות רבינו המחבר זי"ע תעמוד לי ולאשת בריתי שושנה תחי', ולילדינו היקרים שרה, שמואל, לאה ושמחה שלמה, להכתב ולהחתם – יחד עם הורינו וזקנינו האהובים שליט"א – בספרן של צדיקים לחיים טובים ולשלום בתוך כל ישראל.

אברהם משה הלוי רוט

[illegible]

דרשת מוהר"ח ברלין

אתם נצבתי. כולכם, כל איש ישראל. לעברך כו' ל' יחיד בברית ה' א' ובאלתו. ונ' להמליץ על שעת דין ר"ה. ואשר הקדמונו קבעו לקרות פ' זו לפני ר"ה, ובזה"ק כ"מ שנא' היום זה ר"ה, ואב לכולם 'ויבאו בני האלקים להתייצב על ה', כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו, ע"כ החשוב חשוב קודם, עפ"י המד' בער"ה גדולי מתענין, וזהו בברית, קיום טוב, לח"ט, ובאלתו רח"ל, ס' חיים וס' מתים פתוחי'.

- המנהג לקום באשמורת, עיקר רבוי תפלה, שהם ימי רצון, בהמצאו כ', ובאשמורת כ' הגר"א ז"ל מקרא דאיכה, והנה רוני זו תפילה, בברכות רנה זו תפילה, והוא שבח, תפילה זו בקשה. לעולם יסדר אדם שש"מ ואח"כ יתפלל. וכן המנהג בסליחות וכן נהגו בסליחות. ומהו שפכי כמים לבך, א"ל שזהו תפלה, דהא כתיב בתרי' שאי אליו כפיך.

אבל מבואר בב"ר שהוא תשובה, ורוח אלקי' זהו רוחו של משיח, מרחפת בזכות התשובה שנמשל למים שנאמר שפכי כמים לבך, דקודם כל תפלה צ"ל תשובה, ובפרט בימי.

והענין כמ"ש ירמ' נירו לכם ניר ואל תזרעו א"ק. הענין, דהתפילה נמשל לזריעה, וכש"כ תפלות ימין אלו המצמיחי' חיים ופרנסה. ויוה"כ לקצירה. ושם"ע לחג האסיף. גמר חתימה ומסירת הפתקין. וכמו דלפני זריעה חרישה, ובלא חרישה אף שיוצמח אבל יהא מלא קוצים, ולא יהא יפה לקצירה, וזה מחורף עצל לא יחרוש. שהעצל יתברך בלבבו שדי בזריעה בלא חרישה ושאל בקציר ואין. ה"נ לפני כל תפלה מוכרחי' לחרוש ת הלב תשובה גמורה. נירו לכם ניר, ואל תזרעו בתפלתכם א"ק ח"ו. דאפי' יהא נגזר איזה פרנסה מר"ה, לא תהא לשובע רצון, והרבה קוצים יוכלו להיות בה ח"ו, וזהו שפכי כמים לבך, דדרך השב' לשוב על איזה מקרה ולא על עוונות המורגלים, ושוב לא יועיל התפילה, לז"א כמים שלא ישאר כלום מעוונות שאדם דש בעקביו, וע"כ תקנו חז"ל להתודות והעיקר לקבל עליו לעזוב החטא. אמר ירמ' המערת פריצי' כו'. וזהו ע"ח שחטאנו בוידוי פה ולא בלב, וזהו זבח רשעי' תועבה, וכש"כ כשחוזר לסורו ככלב שב על קיאו, ובאמת כל החטאים נכללים בלשונו ועכ"ז כל מי שיודע נגעי לבבו נכון לפרט החטא בלחש – ובפרט עוונות המורגלי'. ביטול תורה. ודלא יליף. הקב"ה בוכה, אף לבעלי מסחור, דין וחשבון. ביטול ק"ש ותפלה בזמנה, מעות ל"י לתקון, הזכרת ש"ש לבטלה, ובפרט בבה"ג, ולא יזרוק ברכה מפיו, שיחה בבהמ"ד בשעת תפלה. אחוי פירודא. ואין חה"ש גדול מזה. כי יגעת בי ישראל.

העלמת עין מן הצדקה. חילול שבת ויו"ט. שעטנז, נלוז ומליז. מאכלות אסורות. מדות שב"א לחבירו, קנאה, גאווה, כעס, השגת גבול חבירו, מתכבד בקלוננו, לה"ר רכילות ליצנות שקרים חנופה, שבועה, א' בפה וא' בלב, בפיו שלום כו'. שנאת חנם ומחלוקת שלא לש"ש. גזל ואונאה. מו"מ שלא באמונה. הרהורי עבירה. הסתכלות בעריות. לעינינו עשקו עמלינו. העבר עיני מראות שוא. ומי הוא הנקי מכל זה. אוי לנו מיה"ד. כי בתחבולות, חבילות של מצות, כבגד עדים כל צדקותינו, לא בחסד ולא במעשים, ותהי יראתם אותי מצות אנשי' מלומדה. אדם עומד בתפלה, שפתיו נעות ומחשבתו בכל מיני טיפופי' ומסיח דעתו גם מתפילין, יען כי נגש העם הזה, בתחלת הגשה, תפלה במקום קרבן, כל שפסולו בקודש מקודש מקבלו כן בתפלה אונס רחמנא פטרי' כי עפר אנחנו. אבל בתחלת הגשה לתפלה לבו רחוק ממני. אלה המה מצותינו. ועוד אנחנו אומרים בפינו ברוך אלקינו שבראנו לכבודו. אלא הם מצותינו.

לא בחסד ולא במעשים, כדלים וכרשים, שאין מי יעמוד בעדינו, אנשי אמנה אבדו, הישאג ארי' ביער כ"ט, א"ל יום שאין קללות מרובה כו' וגם בשנה זו אבדנו שני גדולי עולם אשר אנו מחוייבים בהספידם, מראשית השנה, הר"מ מרא דכולא תלמודא שני זרועותיו כשני ס"ת הרב ר' יצחק משה הורוויץ זצ"ל, אנכי ידעתי פנימיותו, טוב ומטיב לבריות נוח לשמים, יחיד בדורו אשר לא הניח כמותו. והאחרון הכביד החושך זצ"ל גאון עולם אשר כל העולם הלכו לאורו מעין המתגבר בתורה, כל המוריד דמעות על א"כ ות"ח הקב"ה סופרן. כל א' וא' משני גדולי עולם הללו הי' בכחו לסבול כל הדור הזה בצדקתו, ועוד כמה וכמה. יזכור כל איש אשר ראו עיניו אשתקד מקרוביו ומכיריו ואינם, ולא טוב הוא מהם. וכמה וכמה נשפטו באש וברעב ובמגיפה ובעוני החשוב כמיתה רח"ל. וידל ישראל עד מאוד. ע"כ רבותי, לכו ונשובה אל ה'. זקנים, אשר היום כאן, לא ישכחו לפני מי יתנו דין וחשבון על שכילו שנותיהם לריק, אל תשליכנו לעת זקנה. בינונים, שלא יעזבו לאחרים חילם במבחר שנותיהם. בחורים שלא ראו עדיין שום שמחה, שלא יוקמטו בלא עת. ילדים, בפיהם הקדוש, הבל פה שא"ב חטא, יתפללו בעד אבותיהם, שיזכו לגדלם עפ"י התורה והיראה, חמול עלינו ועל עוללינו וטפנו.

אל תראוני שאני שחרחרת כו' בני אמי נחרו בי, כו', עשה למען תשב"ר עשה למענך וזהו שפכי כמים לבך – נוכח פני ה', עיקר הבקשה על צערו של הקב"ה, על חילול שמו ית' ועל צערו, בזמן שאדם מצטער, עמו אנכי בצרה, אז אחלצה ואכבדהו. והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה"א שמה בכל צרתם לו צר ובזוה"ק דכד אתחרב בהמ"ק הן אראלם כו' עלה דשכינתא דאתגלי' מאתרה וכמה דאיהי משתנית ממה דהוי אופ' הכי בעלה לא נהיר נהורי' ואשתני מכמה דהוי. וע"ד כתיב כן משחת מאיש מראהו ותוארו מב"א, ואין איש שם על לב בצערו של מקום זה יותר מח"י

מאות שנה, ובמשל לכן הנגרש מאביו וייעצוהו לשוב לאביו ובידו מראה ויאמר לו עשה למענך, א"ל למעני, ע"כ אמר שפכי כמים לבך, והוא כמו מראה, נכח פני ה', הראיני את מראיך, וזהו דוה לבנו בחטאינו. [ואין הדבר תלוי אלא בתשובה], היום אם בקולו תשמעו, זבול בית מקדשינו חרב בעונינו, כל דור שלא נבנה בהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, ובעוה"ר אין השם שלם, כ', ולא די שאין אנחנו מקרבי' הקז, אדרבה אנו מרחקי' אותו (ע"י פירוד הלבבות וש"ח, ומחלוקת בשביל כבוד עצמו, ואינם חסים על כבודו יתב', והרי צועקים אנחנו, כרחם אב על בנים, וכן האמת, דהרי כל איש יודע נגעי לבבו, שאשתקד לא הי' ג"כ צדיק, ועכ"ז נכתב לחיים בשנה שעברה, מרחמנותו ית"ש, ואם אב אני אי' כבודי) וזהו נוכח פני ה' – ואח"כ שאי אליו כפיד, זהו תפלה על צרכי עצמו, על נפש עוללית, – ובבריי' לעולם יראה אדם עצמו כו' ובפרט בדין הבא שהזכיות והעונות נשקלים במשקל אל דעות ית"ש, וזהו נצבי' פי' מכוונים כמשל בכף מאזנים, שאם הקנה נצב הוא מכוון, כלכם היינו העולם כלו, כל איש ישראל, היינו כל א' בעצמו, לעברך שכל באי עולם יעברון כבני מרון, בברית, בקיום, ה' אליך, היינו שאתה תתקיים וכביכול השכינה ג"כ, ובאלתו רח"ל אשר ה"א כורת עמך היום.

וסיבת הדבר קבעו לנו, באשמנו מכל עם, עפ"י המאמר ראשונים נתגלה עוונם כו' והרבה ביאורים נאמרו ונראה לבאר עוד, שבב"ר נתבזר ישראל בעיני אוה"ע, על העבירות שבידם, על ע"ז ג"ע וש"ד, ודבר זה גרם להם לחזור בתשובה, אבל בב"ש היו עם הרומיים ביחד, כל היגיעות להדמות להם, ואין אנחנו מבוזים בעיניהם, וש"ח לא נחשב בעיני או"ה לעון, ודבר זה מרחק אותנו מתשובה, וזהו חטא חטא ירוש' ב' פעמי' ע"כ לנדה היתה שנדדו ממקומם, אבל בתחלה כל מכבד' הזילות, וגם היא נאנחה בתשובה, ע"כ ותשב אחר, אבל אח"כ טומאתה בשולי', ע"כ לא זכרה אחריתה, ע"כ ותדד פלאים אין מנחם לה, וזהו בתחלה כל גלה ממנו ממוש דוה לבינו בחטאינו ע"כ הוחבל אוויינו, אינו אלא נתשכן, וברוב הימים נפרע פארינו, אבל אח"כ זבול ב"מ חרב בעונינו, טירתנו היתה לשמה, משום שיזיף אדמתנו לזרים, כחינו לנכרים ולעינינו עשקו עמלינו אלו הבנים ממושך וממורט ממנו, שאני מינות דמשכא. והנה מעשה אבות סימן לבנים במלך האחרון ממלכי ב"ד, הוא צדקיהו, את בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור, ויאסרוהו בנחשיתים, כן אנחנו בעוה"ר הבנים נשחטים לעיני האבות, והאבות אסורים בנחשיתים, שלא למחות בעוברי עבירה, ולהעצים עיניהם מראות ברע, וזהו לעינינו כו'.

כאשר נתנו או"ה עולם לעלינו, למסים ולארגוניות, סבלנו על שכמינו, כי לכך גלינו מארצנו, ולכך נתרחקנו מעל אדמתנו, אבל בעוה"ר עבדים כי לי בני ישראל עבדים, משלו בנו, פורק אין מידם, מהרסיך ומחריביך ממך יצאו –

ובכן רבותי, עתה עת רצון, אין לך דבר שעומד בפני התשובה, דרשו ה' בהמצאו, א' הקב"ה פתחו לי פתח כחודה של מחט. גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה, וזהו ששואלי מה"ש להקב"ה אימת ר"ה ויוהכ"פ שאז כנסת ישראל ג"כ נדונה. אם הגיע זמן הגאולה. וכ"ש לר"א דבתשרי עתידין ליגאל, ויהי' השם שלם והכא שלם וישובו כנפי החיות למקומם, ויאמרו שירה, א"ל הקב"ה אני ואתם נלך לב"ד של מטה, דתלוי אך בתשובה, ואז תשובה ויוהכ"פ מכפרים והמקום יזכנו לקיים מצות תשובה כראוי ולקרב הגאולה בב"א

בזכרי' כה אמר ה' צ' שובו אלי נאום ה' צ' ואשובה אליכם אמר ה' צ', בשביל ג' דברים מהראוי שתשובו

נחמ' אל תעצבו כי הבינו בדברי'.. כל שנה שאין תוקעי' כו' מריעי' כו' חלום הט"ז – משלי ג' כח – פחד עילא ותתא. ההוא בד"ת כתיב. עיניו למטה. ולבו למעלה. אם לא תשמור כו' ליראה כו'. אשר יגורת כו' ואלמלי התבוננות מפחד עילאה הפחד תתאה מתחזק והולך וזהו ופחדת לילה ויומם – מי את ותיראי כו' ותפחד תמיד כו' וזהו חלום הט"ז בחצוצרות כו' הריעו כו' ואז ירעם כו' ועכ"ז יחד הרים ירננו וזהו מה שהבינו בד' עזרא וזהו ---

דרשת מוהר"ח ברלין

מבוארת

התיבות המודגשות הינן מלשון רבינו ברמזותיו

א. דברים כט, ט "אתם נצבים היום כולכם וגו' לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו אשר ה' אלקיך כורת עמך היום". יש לדקדק בלשון הכתוב שהתחיל בלשון רבים 'אתם נצבים' וסיים בלשון יחיד 'לעברך'. וביותר, כאשר נתבונן שבתחילה הדגיש הכתוב כמה פעמים שמדבר על הרבים כולם, **אתם נצבים, כולכם, כל איש ישראל**, [וגם פירט להדיא שמדבר על כל הכלל לסוגיו, זקניכם שוטריכם וגו' טפכם נשיכם וגו' מחוטב עצך עד שואב מימין], ואעפ"כ מסיים **לעברך כו' לשון יחיד, בברית ה' אלקיך ובאלתו כו'** כורת עמך היום, וצריך להבין.

ונראה להמליץ, שהפסוקים כאן רומזים על שעת דין ראש השנה, ורבותינו אשר הקדמונו [הקדמונים] קבעו לקרות פרשה זו לפני ראש השנה¹, ובזוה"ק איתא (פרשת בא לב, ב) כל מקום שנאמר 'היום' זה ראש השנה, ואב לכולם 'ויהי היום ויבואו בני האלקים להתייצב על ה' (איוב ב, א), והטעם שראש השנה דוקא נקרא 'היום' לשון ידוע וחשיבות, הוא על שם הכתוב כי גדול יום ה' ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב, יא) ושם מדבר על יום הדין הרי שהוא 'יום גדול', ולכן נקרא בסתמא 'היום'), והכי נמי יש לפרש אתם נצבים 'היום' על ראש השנה.

¹ א"ה, אפשר שכוונת רבינו שגם בני ארץ ישראל שסיימו את התורה פעם בג' שנים מ"מ קודם ראש השנה קראו פרשת נצבים משום שהיא המשך וסיום לפרשת התוכחה, שתיקן עזרא לקרותה קודם ראש השנה משום תכלה שנה וקללותיה, ומסתמא המשיכו הקריאה עד סוף עניין התוכחה בפרשת נצבים.

ע"כ הזכיר הכתוב את **החשוב חשוב קודם**, בתחילה 'ראשיכם שבטיכם', אח"כ 'זקניכם' ואח"כ 'שוטריכם' ואח"כ 'כל איש ישראל', כמוש"כ רש"י ד"ה זקניכם, **עפ"י מה שכתב המדרש** (תנחומא אמור כב, הובא בטור סימן תקפא) **בערב ראש השנה גדולים מתענין** והקב"ה מוותר להם שליש מעונותיהם, ומראש השנה ועד יום הכפורים יחידים מתענים והקב"ה מוותר שליש מעונותיהם, וביום הכפורים כל ישראל מתענין ומבקשין רחמים אנשים ונשים וטף והקב"ה מוותר להם את הכל, ולכן נזכרו ראשיכם וזקניכם תחילה כי הם יוצאים קודם להיות נצבים למשפט כבר מערב ראש השנה.

וזהו 'לעברך **בברית** ה' אלקיך', ברית לשון קיום כלשון התרגום 'קיימא', קיום טוב, לחיים טובים, ובאלתו הוא להיפך **רח"ל**, שהרי בראש השנה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים.

ולפי"ז מיושב מה שדקדקנו למה פתח בלשון רבים וסיים בלשון יחיד, כי הדין הוא על כל הכלל יחדיו, מגדול ועד קטן, אבל כל אחד ואחד נידון בפני עצמו, זה לברית וזה לאלה **רח"ל**, מי לחיים ומי ייעשר וכו', וכמו שאמרו חז"ל (ר"ה יח, א) שמחד גיסא 'כולם נסקרים בסקירה אחת' כדכתיב 'היוצר יחד ליבם המבין אל כל מעשיהם', ומאידך כל אחד ואחד נידון בפני עצמו 'כבני מרון' עיי"ש².

ב. והנה **המנהג לקום באשמורת** הובא בשו"ע סימן תקפ"א, ויש לדעת שעיקר המנהג הוא **ריבוי תפילה** [ולא בעצם הקימה באשמורת], וכפי שכתב הגר"א **שהם ימי רצון** שנתקבלה אז תפילת משה, וכמו שאמרו חז"ל על הפסוק 'דרשו ה' בהמצאו כו', שבימי רצון יש מצוה מיוחדת להרבות בתפילה לקיים 'דרשו ה', וא"כ מהו הטעם שנוהגים לעשות זאת דוקא **באשמורת**. כתב הגר"א ז"ל דזה ילפינן מקרא **דאיכה** (ב, יט) 'קומי רוני בלילה לראש אשמורת'.

² וכמו שהאר"י בביאור עניין זה, של 'יחד ליבם' ו'כבני מרון', ידיד רבינו הגר"ב בכוכבי אור.

והנה 'רוני' זו תפילה, כמו שאמרו בברכות (לא,א) על הפסוק 'לשמוע אל הרנה ואל התפלה' רנה זו תפילה ופרש"י שם שהוא תפילה של שבח, ואילו תפילה זו בקשה, ומזה ילפינן לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל. ואם כן, בהכרח דמה שכתוב 'קומי רוני בלילה לראש אשמורות' היינו גם באמירת שבחו של מקום, ובאמת כן המנהג בסליחות להקדים תחילה שבחו של מקום באמירת אשרי ורק אח"כ מתחילים הסליחות, וכן נהגו בסליחות עצמם, שתחילתם שבח, שהסליחה הראשונה היא כולה שבחו של מקום 'שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו וכו' אשר בידו מחקרי ארץ וכו' מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו וכו', ורק אח"כ ממשיכים בכל יום את הסליחות שלו בתחנונים ובקשות.

ג. ועדיין צריך לפרש מהו "שפכי כמים לבך נוכח פני ה'", ואין לומר שזהו תפילה הבקשה שלאחר הרינה והשבח, דהא כתיב בתריה "שאי אליו כפיך על נפש עולליך" וזוהי התפילה, וא"כ מהו 'שפכי כמים ליבך' שהקדים קודם התפילה זולת אמירת שבחו של מקום ברינה.

אבל מבואר בבראשית רבה (ב,ד) שהוא תשובה, כמו שאמרו "ורוח אלקים זהו רוחו של משיח, מרחפת - בזכות התשובה שנמשלה למים שנאמר "שפכי כמים לבך", וא"כ נמצא דקודם כל תפלה "שאי אליו כפיך" צריך להקדים תשובה, ובפרט בימי התשובה. וצריך להבין הטעם והשייכות בין התשובה לתפילה.

והענין כמו שאמר ירמיהו (ג,ד) גירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים, הענין, דהתפילה נמשל לזריעה, וכל שכן תפילות ימים נוראים אלו המצמיחים חיים ופרנסה לכל השנה, ויוה"כ נמשל לקצירה שאז הוא גמר חתימה שגוזרים עליו את מה שחרש והתפלל בשבילו, ושמיני עצרת נמשל לחג האסיף כי אז מכניס הברכה אל ביתו, שהוא יום מסירת הפתקין שהשלוחים נשלחים בפועל לקיים הברכה שנגזרה עליו. וכמו דלפני זריעה צריכה להיות חרישה, ובלא חרישה אף שיוצמח אבל יהא מלא קוצים, ולא יהא יפה לקצירה, וזה מה שאמר הכתוב (משלי כ,ד) 'מחורף עצל לא

יחרוש' שהעצל יתברך בלבבו שדי בזריעה בלא חרישה 'ושאל בקציר ואין' ובזמן הקציר מבקש למצוא תבואה יפה לקצירה 'ואין'. הכא נמי לפני כל תפילה מוכרחים לחרוש את הלב בתשובה גמורה, נירו לכם ניר, ואל תזרעו בתפלתכם אל קוצים ח"ו. ויש לדקדק שלא כתוב שלא יצמח כלום, שלא תתקבל תפילתו, אלא שיהיה זה כזורע בלא חרישה שמצמיח קוצים, והיינו דאפי' יהא נגזר איזה פרנסה מראש השנה, לא תהא לשובע רצון, והרבה קוצים יוכלו להיות בה ח"ו³.

וזהו "שפכי כמים לבך", קודם 'שאי אליו כפיך' כי צריך להקדים תשובה תחילה, והטעם שנקראת התשובה 'שפיכה כמים' הוא משום דדרך השבים לשוב על איזה מקרה ולא על עוונות המורגלים, ושוב לא יועיל התפילה, לזה אמר 'כמים' כמו השופך מים שלא נשאר מאומה בכלי כך שלא ישאר כלום מעוונות שאדם דש בעקביו [שהם נעשים בדרך הילוך 'כמים' הנשפכים במרוצה על פני חוצות], וע"כ תקנו חז"ל להתודות [בסליחות כשקם לראש אשמורות קודם שנושא אליו כפיים בתפילת הבוקר].

ד. והעיקר לקבל עליו לעזוב החטא, כי יותר ממה שתפילה צריכה תשובה כמו שביארנו, היא טעונה עזיבת החטא, משום שהמתפלל וחטאו בידו עליו אמר ירמיהו (ז,יא) "הנה אתם בוטחים לכם על דברי השקר לבלתי הועיל, הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר וקטר לבעל והלוך אחרי אלהים אחרים אשר לא ידעתם, ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו, למען עשות את כל התועבות האלה, המערת פריצים היה הבית הזה כו'. וזהו 'על חטא שחטאנו בוידוי פה' שאמרנו הוידוי בפה ולא בלב, שלא קבלנו על עצמנו לעזוב החטא, וזהו 'זבח רשעים תועבה' וילפינו מינה בברכות כב, שהמתפלל וצואה כנגדו הואיל וחטא אע"פ שהתפלל תפילתו

³ ויש לציין שמהרי"ל בתחילת הלכות ימים נוראים רמז חודש אלול נוסטירקון 'ניר' לכם ניר וא"ל תזרעו א"ל קוצים' להסיר השרשים הרעים ורוע מעלליו מלבו קודם יום הדין עיי"ש, ולפי דברי רבינו מבוארים הדברים יפה.

תועבה, הרי שמי שעובד את הקב"ה בקרבן ובתפילה בעודו רשע הרי תפילתו תועבה, וכל שכן כשחוזר לסורו ככלב שב על קיאו.

ובאמת כל החטאים נכללים בלשונו שאומר נוסח הוידי שנקנו, ועם כל זה כל מי שיודע נגעי לבבו נכון לפרט החטא בלחש כמוש"כ שו"ע סימן תר"ז ובפרט עוונות המורגלים⁴, כגון ביטול תורה, שעונשו חמור מאד כמ"ש חז"ל (אבות א, יג) ודלא יליף קטלא חייב, ועוד אמרו בחגיגה ה, ב שהקב"ה בוכה על מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, ומצוה זו אינה רק ללומדי התורה אלא אף לבעלי מסחר, והגר"א (שנות אליהו סוף זרעים) פירש מה שאמרו חז"ל שאתה עתיד ליתן דין וחשבון ש'דין' הוא על העבירה עצמה וחשבון' הוא שבשעה שעשה העבירה היה יכול ללמוד או לעשות מצוה, וזהו חשבון שמחשבים העיתים ורגעים שהיו לריק ומענישין אותו על זה מלבד מה שעונשין אותו על העבירה עצמה שעשה, עכ"ל.

ביטול ק"ש ותפלה בזמנה, שע"ז אמרו חז"ל (ברכות כו, א) **מעוות לא יוכל לתקן** - זה שבטל קריאת שמע של ערבית וקריאת שמע של שחרית, או תפלה של ערבית, או תפלה של שחרית. **הזכרת שם שמיים לבטלה**, ובפרט **בברכות הנהנין** שמצוי מכשול של ברכה וש"ש לבטלה, וכן אמירת הברכות בחיפזון ומהירות, שהזהירו ע"ז חז"ל (ברכות מז, א) **לא יזרוק ברכה מפיו ופרש"י** במהירות, שדומה עליו כמשא, אלא שחוק קבוע הוא לו. **שיחה בבהמ"ד בשעת תפלה**, שכתב ע"ז הזהר (תרומה קלא, ב) שהוא אחוי פירודא, מראה שהוא נפרד מקוב"ה, ואין חלול השם גדול מזה, ועל כיו"ב אמרו חז"ל (אסת"ר ג) יתיב ומשתעי כל יומא ולא לעי, וקאים לצלאה והוא לעי, הוי ולא אותי קראת יעקב הלואי לא הכרתך יעקב מפני כי יגעת בי ישראל שמראה בעצמו שהתפילה יגיעה ומשאוי עליו. **העלמת עין מן הצדקה**. **חילול שבת ויו"ט**. **שעטנז** עליו אמרו חז"ל (כלאים ט, ח) למה נקרא שעטנז לפי שהלובשו נלוז ומליז הוא את אביו שבשמים עליו (עקום ומעקם

⁴ א"ה, לא הבנתי למה 'בפרט עוונות המורגלים' יותר מעבירות מקריים, הלא אילולי דבריו היה נראה דעבירות המורגלים נכללים בלשון הכללי של 'אשמנו בגדנו' אבל כשרוצה להתוודות על איזה מקרה מסויים צריך יותר לפרטו, ואולי כוונת רבינו בשביל להראות שהוא חושב אותם בכלל לחטאים וכולם בידיו.

דרכי אביו שבשמים עליו. רע"ב). מאכלות אסורות. מדות שבין אדם לחבירו, קנאה, גאווה, כעס, השגת גבול חבירו, מתכבד בקלונו, לשון הרע, רכילות, ליצנות, שקרים, חנופה, שבועה, אחד בפה ואחד בלב, שעליו הכתוב אומר (ירמיה ט, ז), בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו, העל אלה לא אפקוד בם נאם ה' כו'. שנאת חנם ומחלוקת שלא לש"ש. גזל ואונאה. משא ומתן שלא באמונה. הרהורי עבירה. הסתכלות בעריות, וכבר רמז ע"ז החיד"א באצבע קטנה מה שאומרים בסליחות לעינינו עשקו עמלינו שמחמת ראיית עינינו נגרם מיתת עמלינו אלו הבנים רח"ל, ועל זה ביקש דוד המע"ה (תהלים קיט, לז) העבר עיני מראות שוא.

ומי הוא הנקי מכל זה, מכל העבירות המצויות הללו, אי לנו מיום הדין. ומה העצה לזה, אמרו חז"ל (ויקרא רבה פכ"א) על הפסוק כי בתחבולות תעשה לך מלחמה "אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצוות, [אם חטאת ב]עינים רמות [עשה כנגדן] והיו לטוטפות בין עיניך, [חטאת ב]לשון שקר [עשה כנגדן] ולמדתם אותם את בניכם, וכו', ע"ש. והכוונה בזה, דכשם שיש עבירות שהם באות ב'חבילות חבילות' שהאדם מורגל ודש בהם, כך צריך כנגדם לעשות מצוות 'חבילות', שיהא מורגל במצוות רבות, עד שיצטרפו לחבילות גדולות, וכמו שאמרו חז"ל (ב"ב ט, ב) על הפסוק כבגד עדים כל צדקותינו, מה בגד זה - כל נימא ונימא מצטרפת לבגד גדול, אף צדקה - כל פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול, והכי נמי ע"י ריבוי מצוות מצטרפות לחשבון גדול של 'חבילות של מצוות' כנגד אותן 'חבילות של עבירות'.

ה. אבל אנו אומרים לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך, שאין לנו 'מעשים' כנגד החסאים, כיון שאין המצוות נעשות בכוונת הלב, אלא מתקיים בנו "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו ריחק ממני, ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה" (ישעיה כט, יג). אדם עומד בתפלה, שפתיו נעות ומחשבתו בכל מיני טיגופים ומסיח דעתו גם מתפילין.

ומה שנקט הכתוב **יען כי 'נגש' העם הזה**, שלשון זה מורה שמדבר **בתחלת הגשה**, שכבר כאשר ניגש להתחיל להתפלל ליבו רחק ממני, והביאור בזה דהנה **תפלה במקום קרבן**, ובקרבנות מצאנו (זבחים סח,ב) **'כל שפסולו בקודש הקודש מקבלו'** שאם הפסול אירע לאחר כניסתו לקדש אינו נפסל מן הקודש, **כן בתפלה** אם בתחילה ניגש לקדש בכל לב, הרי אף שאח"כ הסיח דעתו **אונס רחמנא פטריה**, **כי עפר אנחנו**, אבל אם **בתחלת הגשה לתפלה לבו רחק ממני** על זה תובע הכתוב **'בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני'** כי צריך עכ"פ בתחילת התפילה להתעורר לכוון לבו לאביו שבשמיים, וכמו שמצאנו שברכה ראשונה כוונתה מעכבת. **אלה המה מצותינו**.

ועוד אנחנו אומרים בפנינו ברוך אלקינו שבראנו לכבודו, ומכיון שלתכלית זה נוצרנו לא מגיע לנו מאומה עבור מעשינו וחסדינו, ולכן **אנו אומרים לא בחסד ולא במעשים**.

ו. אנו ממשיכים בסליחות ואומרים **כדלים וכרשים**, והכוונה שאנו רשים ודלים מן הצדיקים **שאינ מי יעמוד בעדינו, אנשי אמנה אבדו**, שעליהם נאמר **הישאג אריה ביער כו'** וטרף אין לו, כלומר, שלא היה אפשר שישאגו בתפילה ולא יקבלו טרף משאלותם, אבל עתה אין לך **יום שאין קללתו מרובה כו'** וגם **בשנה זו [תרמ"ד] איבדנו שני גדולי עולם אשר אנו מחוייבים בהספידם, מראשית השנה, הר"מ ד--- מרא דכולא תלמודא שני זרועותיו כשני ס"ת הרב ר' יצחק משה הורוויץ זצ"ל, אנכי ידעתי פנימיותו, טוב ומטיב לבריות נוח לשמים, יחיד בדורו אשר לא הניח כמותו. והאחרון הכביד החושך זצ"ל גאון עולם אשר כל העולם הלכו לאורו מעין המתגבר בתורה. ועלינו להצטער ולבכות עליהם, וכמו שאמרו חז"ל (שבת קה,ב) **כל המוריד דמעות על אדם כשר – וכ"ש על ת"ח – הקב"ה סופרן. כל אחד ואחד משני גדולי עולם הללו בכותו לסבול כל הדור הזה בצדקתו. ועוד כמה וכמה צדיקים נסתלקו בשנה זו**.**

יזכור כל איש אשר ראו עינינו אשתקד מקרוביו ומכיריו ועתה – **אינם**, כי נפטרו בשנה זו, ולא טוב הוא מהם. וכמה וכמה נשפטו באש וברעב

ובמגיפה ובעוני החשוב כמיתה רח"ל. וידל ישראל עד מאוד (ע"פ שופטים ו,ו) ודרשו חז"ל (ילקוט תהלים תתסה) שהיו דלין מן צדיקיהון, שנסתלקו הצדיקים, וזהו שאנו אומרים 'כדלים וכרשים' מן הצדיקים אנשי אמנה.

ע"כ רבותי, לכו ונשובה אל ה'. זקנים אשר היום כאן, לא ישכחו לפני מי יתנו דין וחשבון על שכילו שנותיהם לריק, ויתפללו אל תשליכנו לעת זקנה. בינונים [מבוגרים שאינם זקנים עדיין], שלא יעזבו לאחרים חילם במבחר שנותיהם. בחורים שלא ראו עדיין שום שמחה, שלא יוקמטו בלא עת. ילדים, בפיהם הקדוש, הבל פה שאין בו חטא, יתפללו בעד אבותיהם, שיזכו לגדלם עפ"י התורה והיראה, חמול עלינו ועל עוללינו וטפנו.

אל תראוני שאני שחרחרת כו' בני אמי נחרו בי כו'⁵.

ז. אנו מבקשים עשה למען תשב"ר עשה למענך, וזהו שפכי כמים לבך – נוכח פני ה', עיקר הבקשה היא על צערו של הקב"ה וזהו 'נוכח פני ה' שתפילתנו תהיה על חילול שמו ית' ועל צערו שהוא מצטער עמנו, וכמו שאמרו חז"ל (חגיגה טו,ה) בזמן שאדם מצטער שכינה מה לשון אומרת – קלני מראשי, קלני מזרועי. ויש לרמוז בזה בלשון הכתוב (צא,טו) יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה, אם הוא קורא לי שאענהו על כך שעמו אנכי בצרה והוא מתפלל על צערי, אז – אחלצהו ואכבדהו.

ויש לרמוז על זה לשוה"כ (דברים ל,א) 'והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך - ה' אלקיך שמה' שתשיב אל ליבך שבכל הגוים אשר נדחת אליהם, גם ה' אלקיך גלה שמה, כמו"ש (ישעיה סג,ט) בכל צרתם לו צר, ובזוה"ק (וישב קפב,א) איתא דכד אתחרב בהמ"ק הן אראלם כו' עלה דשכינתא דאתגלייא מאתרה וכמה דאיהי משתנית ממה דהוי אוף הכי בעלה לא נהיר נהוריה ואשתני מכמה דהוי, ועל דא כתיב (ישעיה נב,יד) כן משחת מאיש מראהו ותוארו מבני אדם, ואין איש שם על לב בצערו של מקום זה יותר מח"י מאות שנה.

⁵ א"ה, לע"ע לא הבנתי אל מה ירמוזון תיבות קדושות אלו שכתב רבינו.

ובמשל שהמשיל המגיד מדובנא (אהל יעקב נצבים עה"פ והשבות) **לבן הנגרש מאביו וייעצוהו לשוב לאביו ובידו מראה כמראות הצובאות, ויאמר לו ראה נא במראה את דמותך הנשקפת איך אור פניך אינו עוד מאז שהתרחקתי ממך, וא"כ עשה למענך אם לא למעני, ע"כ אמר שפכי כמים לבך, והוא כמו מראה שהמים משתקף בהם הדמות שלמולם, נוכח פני ה', שיביט הקב"ה כביכול במראה ההיא ויראה כי משחת מאיש מראהו, איה זיו כבוד קדושת שכינתו, וא"כ למענך עשה, ועל זה אמר הכתוב (שה"ש ב, יד) הראיני את מראיך, כלו' הראי אותי [את עצמי] 'עם' מראיך, שתהיה התפילה כנגד צער קוב"ה.**

וזהו שאנו אומרים בוידוי דוה לבנו בחטאינו, ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, כלו' בגלל חטאינו דוה לבנו, ואם נשוב מיד היום אם בקולו תשמעו. זבול בית מקדשינו חרב בעונינו, כמו שאמרו חז"ל כל דור שלא נבנה בהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, ובעוונותינו הרבים אין השם שלם כו', ולא די שאין אנחנו מקרבים הקץ, אדרבה אנו מרחקים אותו (ע"י פירוד הלבבות ושנאת חינום, ומחלוקת בשביל כבוד עצמו, ואינם חסים על כבודו יתברך שנחסר בגלל שלא נבנה ביהמ"ק מחמת המחלוקת לכבוד עצמנו. והרי צועקים אנחנו "כרחם אב על בנים", וכן האמת שהוא מרחם עלינו כאב על בנים, דהרי כל איש יודע נגעי לבבו, שאשתקד לא היה ג"כ צדיק, ועם כל זה נכתב לחיים בשנה שעברה, ובהכרח זה מרחמנותו ית"ש שמרחם עליו כאב על בנו, ואם אב אני - איה כבודי, ולמה איננו חוששים לעשות שלום בינינו בשביל שלא יחסר מכבודו של אבינו שבשמים) וזהו שאמר תחילה 'נוכח פני ה' על צער השכינה - ואח"כ 'שאי אליו כפיד', זהו תפלה על צרכי עצמו, כמו שממשיך 'על נפש עולליך'.

ת. ובברייטא (קידושין מ, א) **לעולם יראה אדם עצמו חציו חייב וחציו זכאי** עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות, וכן יראה את העולם חציו חייב וחציו זכאי עשה מצוה אחת אשריו שהכריע את העולם כולו לכף זכות כו'. **ובפרט בדין הבא** עלינו בראש השנה ויום הכפורים **שהזכיות**

והעוונות נשקלים במשקל אל דעות ית"ש כמוש"כ הרמב"ם בהלכות תשובה פ"ג ה"ט.

וזוהו "אתם נציבים" פירוש מכוונים, כמשל בכף מאזנים שאם הקנה 'ניצב' הוא מכוון, שווה בשווה, כך תראו עצמכם כניצבים ומכוונים ממש מחצה על מחצה, 'כולכם' היינו העולם כלו, 'כל איש ישראל' היינו כל אחד בעצמו שצריך לראות גם את עצמו וגם את העולם כולו כאילו הוא שקול ומכוון חציו חייב וחציו זכאי, 'לעברך' שכל באי עולם יעברון כבני מרון, 'בברית' בקיום, 'ה' אלקיך' היינו שאתה תתקיים וכביכול השכינה ג"כ תתקיים על מצבה הראוי בנהירו ובאתרא, ובאלתו רח"ל, אשר ה' אלקיך כורת עמך היום.

ט. וסיבת הדבר קבעו לנו, ב'אשמנו מכל עם', עפ"י המאמר (יומא ט,ב) ראשונים נתגלה עוונם - נתגלה קיצם, אחרונים שלא נתגלה עוונם - לא נתגלה קיצם כו', והרבה ביאורים נאמרו על זה, ונראה לבאר עוד, שבבית ראשון נתבזו ישראל בעיני אומות העולם, על העבירות שבידם, על ע"ז גילוי עריות ושפיכות דמים, כי עבירות הללו היו נבזות בעיני הגויים [גם ע"ז, כמוש"כ (ירמיהו ב,יא) ההימיר גוי אלהים... ועמי המיר כבודי בלא יועיל] ודבר זה גרם להם לחזור בתשובה, וזהו 'נתגלה עוונם' בעיני העמים, ולכן 'נתגלה קיצם' שזה הביאם לחזור בתשובה ולהיגאל במהרה. אבל בבית שני היו עם הרומיים ביחד כנגד היוונים, ויגעו כל היגיעות להדמות להם, ואין אנחנו מבוזים בעיניהם אדרבה היו מייקרים את חכמי ישראל כמו שמצאנו בחז"ל גבי רבי יהודה הנשיא ועוד, ואילו שנאת חנם לא נחשב בעיני אומות העולם לעון, ודבר זה מרחק אותנו מתשובה.

וזוהו מה שנרמז בלשוה"כ (איכה א) 'חטא חטאה ירושלים' ב' פעמים בבית ראשון ובבית שני, ע"כ לנדה היתה', שנדדו ממקומם ב' פעמים גלות בבל וגלות אדום, אבל יש חילוק בין הראשונים לאחרונים שבתחלה 'כל מכבדיה הזילוה', ולכן היא נאנחה בתשובה, ע"כ 'ותשב אחור', ששבו מן הגלות. אבל אח"כ בבית שני 'טומאתה בשוליה' ואינה מבוזה לעיני האומות,

ע"כ 'לא זכרה אחריתה' לחזור בתשובה, ע"כ 'ותרד פלאים אין מנחם לה', שלא נתגלה קיצם לנחמה.

וזהו שאנו אומרים ב'אשמנו מכל עם', בתחלת כל 'גלה ממנו משוש' שגלה כבודנו בעיני האומות ולכן 'דוה לבינו בחטאינו' ע"כ 'הוחבל אויינו', אינו אלא נתשכן, וברוב הימים 'נפרע פארינו' לשון פריעת חוב שחזר המשכון ונבנה המקדש שנית, אבל אח"כ בבית שני 'זבול בית מקדשנו חרב בעונינו, טירתינו היתה לשמה', ולמה לא חזרנו בתשובה ונתגלה קיצנו משום ש'יופי אדמתינו לזרים, כוחינו לנכרים' היינו שותפים וחברים עם הרומאים, ומוערכים בעיניהם על יופיינו וכוחינו, ולכן 'לעינינו עשקו עמלינו' אלו הבנים שנתקלקלו, 'ממושך וממורט ממנו', נמשכו אחרי המינות, וכמו שאמרו חז"ל (ע"ז כו, ב) 'שאני מינות דמשכא'.

והנה מעשה אבות סימן לבנים, במלך האחרון ממלכי ב"ד, הוא צדקיהו, שכתוב עליו (ירמיהו לט, ו) את בני צדקיהו שחטו לעיניו ואת עיני צדקיהו עור ויאסרוהו בנחושתיים, כן אנחנו בעוה"ר הבנים נשחטים נמסרים למינות לעיני האבות, והאבות אסורים בנחושתיים, שלא למחות בעוברי עבירה, ולהעצים עיניהם מראות ברע, וזהו לעינינו עשקו עמלינו ממושך וממורט ממנו כו' שקלקול הבנים נעשה 'לעינינו' ואין בידנו למחות.

וממשיך הפייט כאשר 'נתנו' – אומות העולם – 'עולם עלינו', למסים ולארנוניות, 'סבלנו על שכמינו', כי לכך גלינו מארצנו, ולכך נתרחקנו מעל אדמתינו, אבל כאשר בעוה"ר 'עבדים' – מבני ישראל, עשה"כ (ויקרא כה, נה) 'כי לי בני ישראל עבדים' – 'משלו בנו', אזי 'פורק אין מידם', כמו שכתוב (ישעיה מט, יז) 'מהרסיך ומחריביך ממך יצאו'.

י. ובכן רבותי, עתה עת רצון, ואמרו חז"ל (ירושלמי פאה פ"א סוף ה"א) אין לך דבר שעומד בפני התשובה, ואמרו חז"ל (ר"ה יח, א) דרשו ה' בהמצאו אלו ימים שבין ר"ה ליוהכ"פ, ואמרו חז"ל (שהש"ר פ"ה) אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו.

ואמרו (יומא פו,א) גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה, וזהו שאמרו במדרש (דבר"ר ב,יד) ששואלים מלאכי השרת להקב"ה אימת ר"ה ויוהכ"פ, וצריך להבין מדוע הינם שואלים זאת דוקא על ר"ה ויוהכ"פ ולא על שאר המועדות, אך הביאור שבר"ה ויוהכ"פ אז כנסת ישראל ג"כ נדונה אם הגיע זמן הגאולה, וכ"ש לרבי אליעזר (ר"ה יא,א) דבתשרי עתידין ליגאל, ויהיה אז השם שלם והכסא שלם וישובו כנפי החיות למקומם, שנתמעטו כנפיהם בשעת החורבן כמו"ש חז"ל (חגיגה יג,ב) ויאמרו שירה, ולכן מבקשים מלאכי השרת לדעת אימתי יחול ר"ה ויוהכ"פ שיגאלו ישראל ויאמרו המלאכים שירה, 'ואומר להם הקב"ה אני ואתם נלך לב"ד של מטה', רמז בזה דהגאולה שתיגזר בר"ה ויוהכ"פ תלוי אך בתשובה, ואז תשובה ויוהכ"פ מכפרים, והמקום יזכנו לקיים מצות תשובה כראוי ולקרב הגאולה בב"א.

יא. [כנראה שייך ללעיל:]

בזכריה (א,ג) כה אמר ה' צבקות שובו אלי נאום ה' צבקות ואשובה אליכם אמר ה' צבקות, כפל בפסוק אחד ג' פעמים 'אמר ה' צבקות' 'נאום ה' צבקות' 'אמר ה' צבקות', ונראה שבא לרמז בזה שבשביל ג' דברים מהראוי שתשובו [א' מפני שהתשובה היא מ"ע שציווה ה', וזהו 'כה אמר ה' צבקות', והב' בשביל לשוב אל ה' ולא להיות רחוקים ממנו, וזהו 'שובו אלי נאום ה' צבקות', והג' בשביל לזכות לראות בגאולת השכינה שבגלותא ששבה אלינו ובבניין בית המקדש כמו שביארנו, וזהו 'ואשובה אליכם אמר ה' צבקות'].

יב. [בשולי הדף כתב רבינו ראשי פרקים בעניין הפחד והשמחה בראש השנה, והוא כנראה מספר 'עולת חדש' לבעל שו"ת מנחת עני, תשרי דרוש ב', ועל פיו השלמתי הדברים:]

נחמיה ח,ט "ויאמר נחמיה... ועזרא הכהן הספר והלויים המבינים את העם לכל העם היום קדוש הוא ליהוה אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם

כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדנינו **ואל תעצבו** כי חדות יהוה היא מעזכם, וילכו כל העם לאכל ולשתות ולשלח מנות ולעשות שמחה גדולה **כי הבינו בדברים** אשר הודיעו להם. וצריך להבין הא לכא' הטעם שהפסיקו לבכות משום שהיום קדוש, אבל טעם הבכיה עודנו קיים שלא קיימו את דברי התורה, ומהי הכוונה 'כי הבינו בדברים אשר דברו אליהם'. ויבואר בהקדם מה שאמרו חז"ל (ר"ה טז, ב) **כל שנה שאין תוקעין** לה בתחילתה **מריעין** לה בסופה, וידוע **חלום הט"ז** (סימן תקפ"ו סקי"ב) שהראו לו בחלומו פירוש לשון הכתוב 'בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה' שיהיו נזהרים לקיים התרועה ע"י השופר קודם שתהיה התרועה ח"ו בסוף השנה מאתו יתברך, ובזה אמר 'לפני המלך ה', כלומר קודם תרועת המלך ה' ב"ה ח"ו, עכ"ל הט"ז. וצריך להבין מהו העניין שהתרועה שמריעין בתחילתה היא במקום 'מריעין לה בסופה'.

והנה **במשלי ג' כה** כתוב 'אל תירא מפחד פתאום', ואילו שם כה, יד כתוב 'אשרי אדם מפחד תמיד', ונראה החילוק בין 'פחד פתאום' ל'פחד תמיד', אלו ב' מיני פחדים **פחד עילא ותתאה**, כלומר, פחד עילאה מהקב"ה הוא 'פחד תמיד' שאינו פחד פתאומי אלא יראה שמגיעה רק לאחר יגיעת השכל ושקידת הלימוד בתורת ה' ורוב התבוננות בשפלות מצבו וגדולת ערכו יתעלה, וכמו שאמרו חז"ל (יבמות קא, ב) המתפלל צריך שיתן **עיניו למטה ולבו למעלה**, שיראו עיניו שפלות מצבו ויבין לבו גדולת ה' ועי"ז ינוע לבבו מרעדה ופחד ה' והדר גאונו, ואח"כ אין היראה מסתלקת ממנו אלא מתעצמת והולכת לאורך זמן. ואילו **פחד תתאה**, ממאורעות ומקרי ופגעי הזמן, הוא 'פחד פתאום', כי אינו אלא לשעה אחת בבוא המקרה עליו פתאום אז יחרד הלב ויתר ממקומו, אבל לאחר זמן ירגיעו הפחדים והבהלות, ולכן נקרא 'פחד פתאום'. וזוהי כוונת הגמ' (ברכות ס, א) והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד **הוא בד"ת כתיב"** דהיינו פחד עילאה מהבורא ומצוותו וזהו 'מפחד תמיד' ואשריו.

וגילתה לנו התורה, שב' הפחדים הללו אינם הולכים יחדיו, מי שהוא מפחד מהקב"ה פחד עילאה אינו מפחד מפגעי הזמן פחד תתאה, ומי שאינו מפחד פחד עילאה נופל עליו פחד תתאה שאינו רק 'פתאום' רגע א' אלא נמשך 'לילה

ויומם' במקום הפחד עילאה. וזהו כוונת הכתוב (דברים כח, נח) **אם לא תשמור** לעשות את כל דברי התורה הזאת **כו'** ליראה את השם הנכבד והנורא הזה **כו'**, והשיב כך את כל מדוה מצרים **אשר יגורת כו'**, הרי שאם לא יפחד מהשם הנורא יפחד ממדווי מצרים אשר יגורת מפניהם, **ואלמלי התבוננות מפחד עילאה הפחד תתאה מתחזק והולך וזהו שממשיך (פסוק טו) 'ופחדת לילה ויומם'.**

וזהו שאמר הכתוב (ישעיהו נא, יב) **מי את ותיראי מאנוש ימות כו'** ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ **ותפחד תמיד** כל היום מפני חמת המציק ואיה חמת המציק **כו'**, כלומר בגלל ששכחת לפחוד מה' עושך מתעורר עליך פחד שווא מאנוש ימות וממציק שאיננו.

וזהו חלום הט"ז בחצוצרות וקול שופר **כו'** **הריעו** לפני המלך ה' **כו'**, שאם אנו מפחדים מהשי"ת ומריעים לפניו באימה, הרי בזה אנו מבטלים את הפחד תתאה, ואדרבה אנו מתמלאים שמחה וכמו שממשיך הכתוב **אז ירעם הים ומלואו כו'** מתוך פחד ה' **ועם כל זה 'יחד הרים ירננו'** כי הפחד עילאה אינו מביא עמו עצבות אלא שמחה גדולה וסילוק כל הפחדים התחתונים, **וזהו מה שהבינו בדברי עזרא** שאדרבה משום שזכו להרגיש פחד עילאה כששמעו תורת ה', יש להם לאכול ולשמוח בחינת 'הרים ירננו' לאחר 'ירעם הים' ו'הריעו לפני המלך', כי פחד ה' מעורר שמחה ורוממות על האדם, **וזהו --- [מכאן חסר].**